

„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz:
Tündér változatok műhelye a világ,
Mint a poézis bájalakja:
Ámde csak egy az igaz, nagy és jó,

Melyek mosolygó jelicime lett a szép”

...
Azaz Berzsenyi egyrészt a „Mint” szóval a poézis bájalakját hasonlíttja a világhoz, másodszer pedig azt mondja, hogy az igaznak, nagynak és jónak jelicime lett a szép (azaz a szépséget az igazság, a nagyság és a jóság koegzisztenciájaként definiálja). A javasolt változat nemcsak merőben indokolatlan és felesleges, de erőtlenebb is ennél: elfogadásához nyilván Weöres Sándor hatalmas – a szöveg hagyomány súlyával azonban *ab ovo* összemérhetetlen – tekintélye jelentette a fedezetet.

Orosz László kiadását bőséges, gazdag jegyzetapparátus, név- és szómagyarázatok egészítik ki. A görög nevek olykor pontatlan átírásán kívül csak a *váz* szó hibás vagy legalábbis hiányos magyarázata érdemel szót: „rém, torzkép”. Borzsák István néhány sorban kiemertőleg tárja fel a szó mélységeit etimológiai alapú értelmezésében (*Dragma*, Bp., 1994. 329–330.), a szó igen korai időkre visszamenő „madárijesztő” je-

lentéséből kiindulva, rámutatva, hogy az voltaképp csupán „fölköltötített, felcícomázott „üres(fejú és -szívű) emberformájú figura”. (Hogy a szó alapjelentése Berzsenyi korában is „madárijesztő” volt, a kortárs Csokonait idézzük: „próbáltabb varjú vagyok én, mintsem egy váztól elszaladjak.” *Gerson*, 5. jelenés, Kardos 4. megszólalása.) A „rút sybarita váz” szókapcsolattal tehát Borzsák szerint sokkal inkább afféle „Kárpáthy Abellinót” kívánt felidézni Berzsenyi, mintsem valamilyen bizonytalan „rémet” vagy „torzképet”.

A fenti kifogások azonban alapvetően nem vonnak le Orosz László kiadói érdemeiből, mint ahogy ezek az érdemek sem tudják maradéktalanul feledtetni a versek nem megfelelő sorrendjét. Mezei Márta munkájának mások az erősségei és mások a gyengéi, márcsak ezért is nehéz lenne megmondani, melyik a jobb kiadás. Orosz László pontosabb formában, Mezei Márta pontosabb (azaz: *a* pontos) sorrendben közli a verseket, ezért aki hüebb képet kíván Berzsenyiről, annak – végső soron: sajnos – mindkét könyvet használnia kell.

Kőríz Imre

DEBRECZENI ATTILA: CSOKONAI, AZ ÚJRAKEZDÉSEK KÖLTŐJE

Debrecen, Csokonai Könyvtár, 1993. 272 l. (Bibliotheca Studiorum Litterarium 1.)

A költőről szóló szakirodalom eredményei, a kritikai kiadás munkálatai ösztönözték e könyv szerzőjét arra, hogy Csokonai pályájának, költői tevékenységének néhány főbb vonását új szemszögből vizsgálja. E vizsgálódási módszer lényege a világkép-elemzés, tehát azoknak az erkölcsi, filozófiai mozzanatoknak a feltárása, amelyek a költői életmű tengelyében állanak, s melyek egyként jellemzik a költő életfelfogását, eszményeit, s ezen keresztül költői témáit, azok jellegét, az őt foglal-

koztató nagy kérdésekre adott válaszokat. Tudvalévő, hogy a világkép-elemzés akkor vezet eredményre, ha az azt alakító tényezőket a kutató nem pusztán valamiféle rendszerbe foglalja, hanem kitapintja sajátágosan alakuló összefüggéseit, az egyes elemek kölcsönhatásait, azt a dinamikát, mely életszerű közegben befolyásolja a költői életműben megnyilvánuló világkép szükségzerű módosulását.

A kötet alcíme: *A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben*. Csokonai

esetében, csakúgy mint kortársainál ez a fordulat mondhatni törvényszerű, hiszen nemcsak az egyéni gondolkodás, hanem maga a történelem is nagyot fordul abban az évtizedben, mely Csokonai sajnálatosan rövid költői pályájának időtartama. Ebben a fordulatban benne foglaltatik a költői személyiség fejlődésének természetes ritmusa is (noha e tényezőt Debreczeni Attila mintha kevésbé venné számításba). A pályakezdő költő eszmei indulási helyzete szükségképpen más, mint az az út, melyet tapasztalatai és élményei nyomán a későbbiekben bejár. A kezdeti szakasz általában nagyobb mértékben determinált a kulturális hatásoktól, az olvasmányoktól és a mintáktól, mint a későbbiek.

Csokonai esetében e körülmény azt is jelenti, hogy az indulás évada közelebb helyezkedik el – a helyi és a személyes tényezők mellett – a felvilágosodás hazánkban megismerhető eszményeihez, jellegzetes gondolatvilágához, erkölcsi célképzeteihez. Mindebből az következhetne, hogy fontosabb pontokon életrajzi, illetőleg időrendi egymásutánban végig lehetne kísérni, akár három jellemző ízületben, az említett tényezők változásait, a költői célok módosulásait. Debreczeni Attila módszere, noha tartalmazza a vizsgálódások ilynémű mozzanatait, végső soron nem csak ezen a nyomon halad. A szerző három gondolatkörre összpontosít: ezek közül az első a boldogság és erkölcs problémaköre, a második a nemzet és kultúra kérdései, a harmadik pedig a természet és az ember viszonyának vizsgálata. A három fontos szellemi terület adta gondolatmenet keretein belül Debreczeni ismételtlen megvizsgálja a költői pálya csomópontjait, ami lehetőséget nyújt arra, hogy e gondolatkörök között összefüggéseket állapítson meg, s ezeket különböző oldalakról szemügyre vegye.

Egyébként a könyvre jellemző valamiféle sajátos szimmetria. Az a hármas-

ság, melyet említettünk nem szorítkozik pusztán a vizsgálódás három legfőbb szempontjára, hanem ezek mind-egyikén belül újabb három szellemi részterület határait vonja meg. Így a boldogság és erkölcs fogalompárjának alárendelten szerepel a földi boldogság-eszmény, a Lilla-szerelem boldogságígérete s a költői-emberi számvetés a boldogság lehetőségeivel. Ugyanezt a tagolási módot követi a nemzet és kultúra kérdéseit fejtegető rész (nemzeti dicsőség, nemzeti karakter, nemzeti kultúra), s a jelzettekől következően a természet és az ember viszonyával foglalkozó rész is (a természet teleológiája, a teleológia újrafogalmazásáért, a teleológia megroppanása). A kisebb fejezetek viszont már nem követik ezt a szimmetrikus osztást.

Annak megállapítása, miszerint ez a három kérdéscsoport testesíti meg mindazt, ami Csokonai eszméinek karakterét jellemzi, vitatható. Az azonban kétségtelen, hogy e főbb szempontok segítségével Csokonai munkássága eszmetörténetileg minősíthető. Debreczeni Attila mindenesetre olyan képet ad Csokonai eszméinek, gondolatainak, költői céljainak fejlődéséről illetőleg törvényszerű (esetenként kényszerű) változásairól, módosulásairól, amely jellegzetes vonásaiban nemcsak meggyőző, hanem valóban újszerű, továbbgondolásra késztet. Elmondható, hogy noha a szerző nem életrajzi-körtörténeti alapon fejtegeti a költői világkép változásait, megállapításai mögött e tekintetben is impozáns ismeretek húzódnak meg, melyekből időnként (sajnos viszonylag kevés alkalommal) felvillant jellegzetes mozzanatok. Ezt a körülményt azért is szükséges külön felemlíteni, mert – s ez az eszmetörténeti elemzések általános dilemmája – a világkép zárt terében az életmű mintegy független közegként hordozza a gondolatok logikailag és racionálisan megragadható folyamatosságát, az eleven és

konkrét személyiségben több az imponderabilia, az egyedi mozzanat. Mondhatni, hogy az „újrakezdés” racionális belátásánál a költői alkotásban fontosabb a kétely maga, s esetenként a termékeny ellentmondás, sőt a tisztázás hiánya relevánsabb tényező lehet, mint a gondolati tisztázásra való törekvés.

A felvilágosult szemléletmód fordulata az életműben tehát a lírai költő esetében személyes történet is, átélése a tőle függő és a tőle független tényezők korrelációjának. Ezek az élethelyzetek változásain át érvényesülő összefüggések a lírai költészet lényeges vonásai, nélkülük alighanem csak versbe szedett spekulációkról szólhatnánk. Debreczeni Attila lényegében metszeteket készít Csokonai költészetéből, s úgy véli, hogy az imént emlegetett három fő eszmei tényező alkotja a költőtől megfogalmazott világkép legjellegzetesebb elemeit. Munkájának áttanulmányozása után kétségtelennek látszik, hogy ezt a költői életművet eszmetörténetileg valóban meggyőzően írja le, s ebben a tekintetben a költőre vonatkozó szakirodalom nélkülözhetetlen tétele. Debreczeni az, aki Szauder József, Bíró Ferenc és mások nyomán ilyen szempontból elsőként gondolta végig s elemezte sokoldalúan, s szolgált megfelelő bizonyító anyaggal a költői világkép eszmei összetételét, alakulását, a gondolkodását befolyásoló gondolati hatásokat, azok recepcióját és alkalmazásukat illetően.

VARGHA KÁLMÁN: KOROK ÉS PILLANATOK

A kötetet összeállította Bohus Magda. Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 1995. 354 l. (Liget könyvek)

A tragikusan korán, hatvanhárom évesen távozott Vargha Kálmán tekintélyes életművet hagyott maga után. Munkásságának ívét nemcsak az önálló kötetek – monográfiák, tanulmány-

Módszere olyan következtetéseket is sugall, melyek teljesen ellentétesnek látszanak a hagyományos Csokonai képpel. A „garabonciás” költő ebben a koncepcióban teljesen elhalványul, s kevéssé érzékelhető az a „zseniális tarkaság” is, amit Horváth János emleget. Még a szakirodalomnak s a költőről szóló közvélekedésnek az a summázata is háttérbe szorul ezekben az elemzésekben, miszerint Csokonai költészetének legfőbb hozadéka az ebben az időben jelenlévő populáris és emelkedett stílusminták sajátos és egyéni integrációja. Az alkalmatosságra írt versek költőjének nemigen van keresni valója e metszetekben. Mindemellett Debreczeni Attila meggyőzően bizonyítja, hogy a költői életműnek van egy fő vonulata, amelynek összetevői végső fokon a klasszicista művészet alapvető jegyeiben jelölhetők meg. E metszetekben, amelyek persze Csokonai költészetének minden vonatkozására nem terjednek ki, a költői tudatosság dominál.

Bármennyire csábító is az alkalom, hogy e könyvtől teljes és minden lényeges mozzanatra reagáló költői pályaképet várjunk, amely egyenlő súllyal tárgyalja e költészet esztétikai vonatkozásait: a szerző nem erre, hanem első rendben eszmetörténeti elemzésre vállalkozott. Ezt a maga elé állított feladatot jól és érdekesen oldotta meg, s így munkája egyik fontos tétele a Csokonairól szóló szakirodalomnak.

Wéber Antal

kötetek – rajzolják ki, hanem a szerkesztések, válogatások, szövegkiadások, s az azokat kísérő elő- és utószavak is, melyeket ugyanaz a széleskörű tájékozottság és filológiai igényesség ho-